

віднести зобов'язання забезпечувального характеру (поруку, завдаток, делькредере, неустойку, а також заставу і притримання в тій частині, в якій вони мають форму зобов'язань), зобов'язання, в яких реалізується цивільна відповідальність за порушення зобов'язання.

Виклад основного матеріалу. За загальним правилом, акцесорність забезпечувального зобов'язання по відношенню до того зобов'язання, яке забезпечується, відображається за змістом просто формулою: відсутній борг – відсутнє забезпечувальне правовідношення, у випадку, що нами досліджується, – майнового поручителя. Для розмежування ж із іншими правовими категоріями необхідно виділити: акцесорність виникнення, акцесорність обсягу вимоги, наступності виконання за основним зобов'язанням, акцесорність припинення, акцесорність в частині примусового виконання.

Для виникнення акцесорного права необхідна наявність боргу: без нього у кредитора не виникає акцесорних забезпечувальних прав, що впливають з договору застави (іпотеки). У даному випадку боржником може бути третя особа – майновий поручитель.

Майновий поручитель не є стороною основного договору, забезпеченого заставою (іпотекою). Він лише зобов'язується перед кредитором відповідати за виконання боржником договірних зобов'язань у межах вартості переданого ним у заставу (іпотеку) майна, що підкреслює акцесорність такого зобов'язання.

Правовідносинам щодо забезпечення виконання зобов'язання притаманна акцесорність (додатковість) щодо основного зобов'язання, виконання якого забезпечується. Вказана акцесорність полягає в тому, що таке акцесорне зобов'язання існує, оскільки існує основне зобов'язання. Акцесорний характер способів забезпечення виконання зобов'язань полягає також і в тому, що недійсність основного зобов'язання (вимоги) спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення, проте недійсність правочину щодо забезпечення виконання зобов'язання не спричиняє недійсність основного зобов'язання.

Здебільшого, коли суб'єктний склад боржника й іпотекодавця / заставодавця не збігаються, і забезпечення надається майновим поручителем, то такі відносини називають відносинами покриття. Зазвичай покриттям майнового поручительства є зобов'язальні або корпоративні відносини, що зв'язують боржника за зобов'язанням і особою, яка видала забезпечення. Так, зокрема, майновим поручителем може бути особа, яка має зобов'язання перед боржником. Іншим прикладом можуть бути майнові поручительства пов'язаних фізичних та юридичних осіб.

Суть майнової поруки полягає в тому, що в разі невиконання боржником основного зобов'язання, забезпеченого майновим поручительством, майновий поручитель зобов'язується виконати зобов'язання замість основного боржника в межах вартості предмета, переданого в заставу (іпотеку). При цьому відповідно до ст. 26 Закону України «Про заставу» майновий поручитель в разі невиконання боржником забезпеченого заставою основного зобов'язання має право виконати таке зобов'язання з метою запобігання звернення стягнення на предмет застави.

Враховуючи наведене, чітко простежується акцесорність обсягу вимоги, оскільки у кредитора вимоги до поручителя виникають тільки в межах вартості предмета, переданого в заставу (іпотеку) за умови невиконання боржником основного зобов'язання.

Щодо акцесорності виникнення, то з дефініції застави та іпотеки можна зробити висновок про те, що застava / іпотека за участі майнового поручителя розглядається законодавцем як акцесорний спосіб забезпечення зобов'язань. Так, зокрема, згідно з частиною першою ст. 1 Закону України «Про заставу» застava – це спосіб забезпечення зобов'язань, якщо інше не встановлено законом, а відповідно до абзацу третього ст. 1 Закону України «Про іпотеку» іпотека – це вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому Законом України «Про іпотеку».

Відповідно до частини першої ст. 574 Цивільного кодексу України застava виникає на підставі договору, закону або рішення суду. Право застави виникає з моменту укладення договору застави, а у випадках, коли договір підлягає нотаріальному посвідченню, – з моменту його нотаріального посвідчення, крім випадків, установлених законом. Відповідно до ст. 572 Цивільного кодексу України в силу застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого

заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави).

Заставаодавцем може бути боржник або третя особа (майновий поручитель) (ст. 583 Цивільного кодексу України).

При цьому в частині третій ст. 3 Закону України «Про іпотеку» чітко зазначено, що іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору.

Щодо питань акцесорності обсягу вимоги, то законодавцем чітко визначено у частині другій ст. 589 Цивільного кодексу України, що за рахунок предмета застави заставаодержатель має право задовольнити в повному обсязі свою вимогу, що визначена на момент фактичного задоволення, включаючи сплату процентів, неустойки, відшкодування збитків, завданих порушенням зобов'язання, необхідних витрат на утримання заставленого майна, а також витрат, понесених у зв'язку із пред'явленням вимоги, якщо інше не встановлено договором.

При цьому це є правовим наслідком невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, що підкреслює акцесорність майнової поруки.

Акцесорність наступності за головною вимогою виявляється, зокрема, у тому, що у разі невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, заставаодержатель набуває права звернення стягнення на предмет застави.

Принцип акцесорності припинення застави найяскравіше проявляє себе в положеннях п. 1 ч. 1 ст. 593 Цивільного кодексу України, згідно з яким право застави припиняється у разі припинення зобов'язання, забезпеченого заставою, та ч. 5 ст. 3 Закону України «Про іпотеку», де встановлено, що іпотека є дійсною до припинення основного зобов'язання.

Акцесорність у частині можливості примусового здійснення застави найпомітніше виражено в ст. 590 Цивільного кодексу України, згідно з якою звернення стягнення на предмет застави здійснюється за рішенням суду, якщо інше не встановлено договором або законом. Заставаодержатель набуває права звернення стягнення на предмет застави в разі, коли зобов'язання не буде виконано у встановлений строк (термін), якщо інше не встановлено договором або законом.

Положення ст. 590 Цивільного кодексу України передбачають звернення стягнення на предмет

застави, яке здійснюється за рішенням суду, якщо інше не встановлено договором або законом.

Заставаодержатель набуває права звернення стягнення на предмет застави в разі, коли зобов'язання не буде виконано у встановлений строк (термін), якщо інше не встановлено договором або законом.

При цьому у результаті неточності правової конструкції на практиці поняття майнового поручителя та поручителя ототожнюються і відповідно під час аналізу статусу майнового поручителя до нього застосовуються норми про інститут поруки [4, с. 593].

Для з'ясування сутності правової природи майнової поруки доцільно визначитися із питаннями віднесення її до речового чи зобов'язального права. Основною ознакою всіх речових прав є їх абсолютний характер, який полягає в тому, що суб'єкти цього права самостійно впливають на відповідне майно, а всі інші учасники майнових відносин не повинні перешкоджати їм в цьому. Зобов'язальні правовідносини мають відносний характер, оскільки уповноважена особа може впливати на чуже майно в своїх інтересах лише за посередництва іншої особи. У речових (абсолютних) правовідносинах зобов'язаними правовідносинами є всі учасники майнових відносин, на яких покладено обов'язок не порушувати зазначені права. В зобов'язальних правовідносинах зобов'язана особа – боржник займає активну позицію, виконуючи необхідні належні дії [7, с. 26].

Через суб'єктивне сприйняття права більшість учених (Г. Дернбург, К.П. Победоносцев, Л.А. Кассо, Г.Ф. Шершеневич тощо) вважали, що застава має бути віднесена до класу речових прав. У цьому контексті заставне право розглядається як право на мінову вартість предмета застави, «...право на чужу річ, яке належить кредитор (віритель) в забезпечення його прав вимоги за зобов'язанням, яке полягає в можливості виключного задоволення з цінності речі» (Г.Ф. Шершеневич) [6].

Розглядаючи юридичну природу застави, В.І. Синайський відзначав, що суперечка про неї викликана тією обставиною, що право застави не надає заставаодержателю «речової влади» щодо заставленого майна (оскільки воно спрямоване не на річ, а на її «мінову цінність»), а, крім того, на перший погляд, вона не може існувати поза зв'язком з відповідними зобов'язальними правовідносинами, для яких виконує забезпечувальну функцію [10].

Погоджуємось з компромісною точкою зору щодо природи заставного права, яка ґрунтується на тезі про змішану природу застави, яка володіє рисами речових і зобов'язальних прав. У цьому зв'язку А.С. Звоницький стверджував, що «набуте заставодержателем право не є ні речовим (оскільки можлива застава зобов'язань), ні зобов'язальним, ні правом на право, оскільки застава все-таки створює пряме і безпосереднє відношення із заставленим об'єктом» [8, с. 217–218]. Загалом ці погляди поділяв К. Анненков, на думку якого, «застава породжує зобов'язальне право, маючи при цьому окремі риси речового, а саме позовну забезпеченість застави проти третіх осіб та обмеження заставодавця в праві розпорядження заставленим майном» [9].

Можна частково погодитись із запропонованими Л.В. Щенніковою властивостями права застави, що характеризують його як речове право. Враховуючи ту обставину, що об'єктом права застави можуть бути майнові права, піддаються сумніву такі властивості застави: матеріальність предмета застави; те, що заставне право є правом на чужу річ; особливий зміст заставного права, який полягає в певних можливостях для заставодержателя щодо заставленого майна згідно зі своєю «мірою панування» над матеріальною річчю; наявність «права слідування», яке полягає в тому, що в разі переходу права власності на заставлене майно від заставодавця до іншої особи, право застави зберігає свою силу; загальний характер захисту цього права [5, с. 224].

Цікаво, що Цивільний кодекс Франції 1804 Code Civil не містить чіткої та послідовної системи обмежених речових прав за змістом і виходить із принципу абсолютної свободи власності. Акцесорні речові права служать для забезпечення вимоги і надають панування над вартістю речі. На думку французьких цивілістів, вони також є речовими

правами, але включені в групу речових прав забезпечення (*suretes reeles*). Групу *droits reeles accessoires* складають іпотека й заставне право. Важливо відзначити, що у французькій доктрині обґрунтовується речовий характер привілеїв як прав забезпечення (*Privilegien*), вони також належать до *droits reeles accessoires*.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямку. Таким чином, законодавство України дійсно тісно пов'язує заставне право із зобов'язальним акцесорним правовідношенням, що забезпечує виконання основного зобов'язання. Правовідносини за участі майнового поручителя є за своєю правовою природою додатковими до основного зобов'язання. Отже, заставне право передбачає обов'язкову для свого існування наявність головного зобов'язального правовідношення.

Як наслідок майнова порука не може виникнути чи припинитись без основного зобов'язання. Тому особа, яка передає річ у заставу (заставодавець), завжди буде боржником, а особа, яка приймає в заставу річ (заставодержател), буде завжди кредитором. З тієї ж причини здійснення заставного права завжди має передумовою невиконання боржником свого зобов'язання.

Таким чином, є достатньо підстав стверджувати про акцесорну природу майнової поруки, що дозволяє виокремити її з-поміж інших категорій, враховуючи відповідний суб'єктний склад та характер відносин забезпечення. При цьому слід зазначити, що розвиток категорії майнової поруки дозволяє зміцнити заставне право як інститут забезпечення виконання зобов'язань. Чітке доктринальне розуміння досліджуваних правових явищ та процесів дозволить розвинути іпотечні відносини, провести необхідний аналіз, вивчення й удосконалення механізму правового регулювання вказаних договірних відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
2. Закон України «Про іпотеку». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 38. Ст. 313.
3. Бетелл Т. *Собственность и процветание*. Москва : ИРИСЭН, 2008. 480 с.
4. Спасибо-Фатеева І.В. Рівнобудренний трикутник правовідносин застави : становище майнового поручителя. *Цивілістика : на шляху формування доктрин* : вибр. наук. пр. Харків : Золоті Ворота, 2012. С. 592–598
5. Щеннікова Л.В. *Вещное право: учебное пособие*. Пермь : Изд-во Пермск. ун-та, 2001. 240 с
6. Шершеневич Г.Ф. *Учебник русского гражданского права* (по изд. 1917 г.). Москва, 1995. 556 с.
7. Суханов Е.А. *Общие положения о праве собственности и других вещных правах. Хозяйство и право*. 1995. № 6. С. 26–28.
8. Звоницький А.С. *О залоге по русскому праву*. Киев, 1912. С. 401.
9. Анненков К. *Система русского гражданского права*. 2-е изд. Санкт-Петербург, 1901. С. 345.
10. Синайский В.И. *Русское гражданское право*. К., 1912.

